

tanulmány Kazinczy Ferencről és a működő rendi alkotmány korának politikai kultúrájáról, Irodalomtörténet, 2009/4, 428–461.).

Bodrogi Ferenc Máté kötete – mint említettem – *kísérlet*. Annak a próbája, hogy a csiszoltság egész Európában megjelenő politikai nyelve, milyen módon bukkan fel a 18–19. század fordulójának egyik legnagyobb hatású magyar alakjánál. A monográfia egyfelől megmutatja, hogy a német művészeti diskurzusokért rajongó Kazinczy kulturális gyakorlataiban mily nagymértékben épített a *phronészisz* mindennapi bölcsességére, másfelől körvonalazódik egy olyan antropológiai horizont, mely a 18–19. század fordulóján a mindennapi élet praxisai mellett az esztétikai gondolkodás történetére is döntő hatást tett. Mindezt Bodrogi egy olyan szerző életművében tanulmányozta, aki saját magát folyamatosan a német, legfeljebb a francia művészeti diskurzusok világában pozicionálta, s a korabeli brit kontextusról vajmi keveset tudott. Nyilván lehetett volna olyan korabeli figurát választani, akin egy efféle analízis könnyebben elvégezhető lett volna (adódna gróf Dessewffy József, gróf Teleki József, Döbrentei Gábor, Kis János vagy akár gróf Széchenyi István alakja), ám különös módon éppen a nagy diszkurzív távolság választása mutathatta meg a leginkább látványos módon azt, hogy egy efféle hatásvizsgálatnak hol húzódnak meg a határai, s ilyenformán Bodrogi Ferenc Máté könyve komoly módszertani tanulságokkal szolgálhat. (*Debreceni Egyetemi Kiadó*)

VADERNA GÁBOR

Önmagunkkal egységben

IMRE LÁSZLÓ: AZ IRODALOMTUDOMÁNY TÁVLATAI

Látszólag 19. századi szerzőkről és művekről szóló tanulmányokból összeálló kötetet, voltaképpen egy rejtetten összegző munkát vehet kezébe *Az irodalomtudomány távlatai* olvasója – ahogy Imre László már az előszó címével (*Négy évtized tanulságai*) fel is hívja erre a figyelmünket. Bár nem állítja ezt ilyen határozottan, csupán arra céloz, hogy gyakorlatilag egész tudományos pályáját átfogó könyve talán többet is adhat, mint töprengéseket különféle irodalomtörténeti kérdésekről: „Mivel azonban e kötet szerzője negyven esztendőn át írta ezeket a tanulmányokat (s publikált emellett monográfiákat és tanulmányköteteket is), a magyar irodalomtudománynak az 1960-as évektől számított irányzataihoz és módszereihez való viszonya is tanulságokkal szolgálhat.” (5.) A beválogatott írások közül a legkorábbi 1970-ben jelent meg, a legfrissebb pedig 2014-ben: Sklovszkij prózaelméletéről szól a kötetbeli legelső, Csehov Jókai-imitációjáról a legfrissebb szöveg. Úgy tűnhet tehát, mintha az orosz irodalomtudomány és a 19. századi orosz irodalom állna a kötet középpontjában: kétségtelenül esik szó benne nemcsak Sklovszkijról és Csehovról, de az orosz balladáról, Andrej Belijről és az orosz szimbolista regényről is. A legkevésbé sem véletlenül, hiszen Imre László a „hajdani debreceni vagy Barta-iskola” tagjaként önmaga szemléletének meghatározó jegyeként emeli ki az orosz irodalomra és irodalomelméletre orientáltságot: „ismertük és becsültük egymás dol-

gait, de mindenki igazában a maga útját járta [...], magam részéről egyedítő-egyénítő jegyként (utólag) az orosz irodalomhoz kapcsolódó szemléleti meghatározottságot (mai terminusokon mulatva hadd mondjam így: »innovációs trend«-et) ismerem fel” (6.).

Legalább ennyire fontos azonban az, hogy a tanulmánykötetben, többek közt, Toldy Ferencről, a magyar esszé születéséről, vagy Deák Ferenc és a magyar irodalom kapcsolatáról olvashatunk. Vagy az, amikor Imre László egy tőle eltérő kutatói érdeklődésű kollégája kedvéért kitalálja (ez az írás ugyanis eredetileg az amerikanista Abádi Nagy Zoltán 70. születésnapjára készült kötetben jelent meg), miként lehet a 19. századi magyar irodalmi közeget és Walt Whitmant összekapcsolni egy gondolatmenetben. Az írások nem időrendben szerepelnek a kötetben (szerencsére: úgyis könnyen utánaérezhetünk a keletkezés sorrendjének, kapunk egy listát az írások első megjelenési helyéről és idejéről), hanem három tematikus egységbe rendezve. *Magyar irodalom – világirodalom, Új műfaj történet felé* és *Az irodalomtudomány távlatai és a történelem kibívásai*, így a három, Imre László irodalomtudósi érdeklődésének fő irányait is jelző cikluscím.

De maradnék még az előszónál, amely kétségtelenül sokat tesz azért, hogy az egész kötet rejtett szellemi memoárként is olvasható legyen: visszavisz a hetvenes éveknél is korábbra, azokba az időkbe, amikor Imre László arra az egyetemre járt, amelynek évtizedek óta meghatározó oktatója. Így emlékszik vissza ezekre az évekre: „E sorok írója (alighanem ifjúkora iránti nosztalgiából is) a körülményekhez képest meglehetősen inspirálónak látja ma is a 60-as éveket és debreceni egyetemi éveit. Az akkori huszonévesek a debreceni irodalomtörténeti intézetben a vulgármarxizmusnak legcsekélyebb jelével sem találkozhattak (legfeljebb írásban) az akkori roppant színes, autonóm egyéniségekből álló »tantestület«-ben. Annál inkább életre szóló indításokkal hagyott nyomot többünkben.” (5.) Aztán Imre László neveket is emleget, akkori, meghatározó debreceni tanárokét. A Debrecen-től „távoliak” számára is jól ismert Barta Jánosé és Bán Imréé mellett olyanokét is, akik után inkább csak az egykori tanítványok és kollégák által éltetni próbált legenda maradt fenn, mintsem kiteljesedett tudósi életmű: ilyen (fontos Kaffka Margit-kismonográfiája ellenére is) Fülöp László, akiről Imre László azt írja, hogy „alighanem a legeredetibb és legnagyobb tehetség a 60-as években indultak közül” (6.). S, ha nem is szeretnék végleg lehorgonyozni az előszónál, és nem is gondolom, hogy egy tudós mentalitása, habitusa, szemlélete teljes egészében levezethető a diákeveiből, néhány kérdésnél mégis fontosnak tartok elidőzni, továbbra is az indító néhány oldalnál maradva.

Nem egyszerűen emlékezetesek Imre László számára egykori tanárai, hanem a tanítványból lett debreceni oktató egész szemléletére, így erre a kötetére is jellemző az a „tanáros” szemlélet, amelyet a kötet felelős szerkesztője, Márkus Béla is kiemel a hátsó borítóra helyezett szövegében: „Tudósi és oktatói munka egységben szemlélésének tanúsítója a kötet szinte valamennyi tanulmánya”. Ezt a mentalitást fedezhetjük fel a fogalmazás érthetőségében és eleganciájában, a gondolkodás és a tanulmányokba beemelt anyag tágasságában – ahogy abban is, hogy az ötletek bőségesen záporoznak az egyes tanulmányokban, olyan, sokkal hosszabban is kibontható összefüggéseket kapunk, amelyekből akár külön kötetek születhetnének. A tanulmányok többnyire megnyitnak utakat, megmutatnak lehetséges írá-

nyokat, és hagyják, hogy mások menjenek majd végig rajtuk: ahogy egyetemen tanítva is minden héten újabb témákkal kell szembenézni, az ötletek kibontására gyakran nem marad idő, ráadásul az oktatói tevékenységének sokszor nem is az írásbeliségben marad nyoma (vagy ha igen, akkor a tanítványok leírt emlékeiben, vallomásaiban). Az előszóban is rögzítésre kerül néhány pillanatkép azokról a szellemi élményekről, amelyek nem tanulmányokból, monográfiákból szűrődtek le, hanem tantermekben, beszélgetések során születtek. „E gondolatmenetek többsége írásban nem örökítődött meg” – olvassuk Julow Viktorról; „akkor még divatban voltak 5-6 órás szakmai-baráti beszélgetések” – értesülhetünk álmélgodva. A másik, számomra lényeges, Imre László számára is meghatározó momentum a generációk egymásba érése, amelyről Barta János kapcsán beszél, aki a hallgatói számára „Babits »kézmelegét« közvetítette (aki kétszer is Baumgarten-díjjal jutalmazta a 30-as években)” (5.). A folytonosság érzésében lehetett részesülni tehát abban a közegeben, egy többnyire a *megszakítottsággal* jellemzett korban. A kötetben másutt is visszatér az irodalmi nemzedékek egymáshoz való viszonya, a tanulás és az öröklődés kérdése, épp a legkorábban született írásban, a Sklovszkij prózaelméletéről szólóban. Itt olvashatunk arról, hogy az orosz irodalomban az örökség nem apáról fiúra, hanem nagybácsiról unokaöcsre száll, és itt kapunk egy Sklovszkij-idézetet is arról, hogy „[m]inden irodalmi korszakban nem egy, hanem több irodalmi iskola létezik.” (94.)

Az irodalmi csoportokhoz való viszony, az útra indító Barta-iskola, amely sokkal kevésbé fogható fel „iskolaként”, mint ahogy ma elgondolunk egy effajta szerveződést, Imre László ebből a könyvből is kirajzolódó irodalomszemléletének meghatározó jegye. 1970-es írásában még a 19. századi orosz irodalomra vonatkoztatva gondolkodott erről, a 2014-ben íródott előszó zárlatában pedig kicsit személyessé igazítva jelzi pályakezdő éveinek és a mostani tudományszerveződésnek az alapvető különbségét: „Kutatócsoportok, pályázati »összedolgozások« divatja akkor jött el, amikor e sorok írója már megmaradhatott abban a reménységben, hogy önmagunkkal egységben, mindig más témához nyúlva is el lehet jutni a mások számára is hasznos visszatekintés pillanatához.” (8.) Nincs ebben a megjegyzésben a „mostaniakat”, a fiatalabbakat lenéző gőg, inkább az a belátás, hogy „régén más volt”, de most már aligha lehet olyan, mint egykor. Ismét csak a kötet legkorábbi írásához utalhat vissza minket az előszó, hiszen már ott megjelenik, egy Sklovszkij-idézet formájában ez a „régidők tanúja” élethelyzet: „A szerző 65 éves, egyre rövidebb távra tervez, és sétáit is mind rövidebbre szabja. Néha olyan nótákat dudorász az utcán, amelyeket a járókelők legalább annyira furcsállnak, mint régi házak szobáiban az ódon párkányzatokat.” (105.)

Sokat emlegettem a kötet időben legelső írását – most a legfrissebb esszé kapcsán mutatnám meg, milyen „hozzávalókból” épülnek fel a kötet gondolatmenetei. A *Csehov Jókai-imitációja* címet viselő tanulmányban van egy eddig ismeretlen „sztori”: Csehov írt egy *Hiábavaló győzelem* című elbeszélést, amely a fiatal író Jókai-olvasásának ékes bizonyítéka. Kapunk egy az érdeklődést végig fenntartó, az olvasót szinte közös nyomozásra felszólító kifejtést, végül pedig a téma lehetséges távlatainak jelzését: vajon mennyire foglalkozunk Jókainak a külföldi kortársaira gyakorolt hatásával? Olyan kutatási irány ez is, amelyet Imre László felkínál bárki másnak, nem egyszerűen irodalomtörténeti, de akár kultúratudományi témaként is

– az írást pedig egy köszönetnyilvánítás zárja, Goretity Józsefnek címezve, hiszen az irodalomtörténeti tanulmányok csak így, csapatjáték eredményeképpen születhetnek meg, figyelmeztetnek újra és újra a kötet írásai.

Ha a szemléleten és a tárgyon túl ki kellene emelnem az írásokat egységgé szervező szempontot a kötetből, akkor a műfajokban gondolkodásra irányítanám még a figyelmet: Imre Lászlót könyveinek (például *A magyar verses regény* vagy a *Műfajok létformája XIX. századi epikánkban* címűeknek) ismeretében, ez, természetesen, egyáltalán nem váratlan. A műfajiság iránti érdeklődés arra is lehetőséget ad, hogy a 19. század határain túlra kövessünk egyes jelenségeket. Ennek köszönhetően találhat a kötetben továbbgondolható felvetéseket az az olvasó is, aki nem elsősorban a 19. századi magyar- és világirodalom jelenségei iránt érdeklődik. Egy 2002-es, *A műfajok rendszere és az irodalmi korszak* című tanulmányban, a műfaji változásoknak, illetve az irodalmi korszakok összefüggésének kapcsán olvashatjuk a következőt, annak alátámasztására, hogy a műfaj történeti gondolkodás a korszakhatárokat újrarajzolásában is segíthet: „Hasonló a helyzet az 1945-ös korszakhatárral. Sokáig ragaszkodtak-ragaszkodnak hozzá, holott nyilvánvaló, hogy irodalmi szempontból nem releváns. Nyíró József, Wass Albert, Erdélyi József kiválása, elhallgatása nem meghatározó, hiszen műfajaik (bizonyos módosulással, természetesen) tovább élnek. A szovjet emigrációból érkezetteknek (elsősorban nem szépírókra gondolunk) sincs azonnal jelentékeny szerepük az irodalmi folyamatok formálódásában, hiszen támadások és tiltások nem műfajoknak, hanem szerzőknek szólnak. Weöres Sándor, Németh László, Déry Tibor, Illyés Gyula alkotói univerzuma sem rendeződik át nyomban. Az új lírikusok érzékelhető, nyomokat hagyó fellépése (Juhászé, Nagy Lászlóé, Pilinszkyé) szintén 2–3 évvel későbbre esik. Az igazi fordulat tehát 1949 körül van, amikor egész csoportok hallgatnak el, miközben az új műfajok (termelési regény) és az új szemlélet (Petőfi követése műformáiban is) új hierarchiát rögzít meg egy időre.” (116.)

Kétségtelen, hogy a korszakolás, az irodalmi hagyományozódás kérdéseire újra és újra válaszokat kereső 20. százados irodalmárként ragadott meg különösen az a felvetés, hogy a Nyíró József–Wass Albert-féle irodalmiság eltűnését vagy továbbélését műfaji szempontból is meg lehetne közelíteni. De nemcsak ezért tartottam fontosnak idézni éppen ezeket a sorokat: azt szerettem volna megmutatni, hogy bár az alcím a 19. század irodalmiságára irányítja a figyelmünket, és Imre László érdeklődésének középpontjában nyilvánvalóan ez a korszak áll, az írásai mindig „átérnek” a 20., sőt, a 21. századba is, a címben jelzett távlatokat tehát ebben, irodalmi példáiban is megláthatjuk. Meg amiatt is megláthatjuk a távlatokat, mert a kötet mintha egészében azt sugallná: annak is van jelentősége, hogy egyes kérdésekről mit gondolunk, *önmagunkkal egységben*, de annak talán még nagyobb, hogy általunk mit mondanak mások.

Az összegzést pedig, ha valaki gondosan áttanulmányozza ezt a kötetet, nyilvánvalóan nem lezárásként kell értenünk, benne magában is felfedezhetjük a folytatást. A *Nap Kiadó* előkészületben lévő könyvei közt ugyanis felsorolnak egy talános című kötetet is: Imre László, *Az irodalomalapítás(ok) ambivalenciái*. Várhatjuk tehát az együttgondolkodás folytatását. (*Nap*)